

OPERAATIO HYVINVOINTIVALTIO

Jan Otto Andersson, Antti Hautamäki, Riitta Jallinoja, Ilkka Niiniluoto ja Hannu Uusitalo, *Hyvinvointivaltio ristiaallokossa. Arvot ja tosiasiat*. WSOY, Helsinki 1993. 290 s.

Tuovi Allén, Visa Heinonen ja Mika Pantzar (toim.), *Täyskäännös? Taloutemme valintojen edessä*. Gaudeamus, Helsinki 1993. 155 s.

Jari Heinonen, *Kattotarinnasta monikärkiseen pohdintaan. Ajatuksia suomalaisesta sosiaalipolitiikasta*. Gaudeamus, Helsinki 1993. 198 s.

Pekka Parkkinen, *Sukupolvien perinnöt Suomessa*. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, keskustelualoitteita 58, Helsinki 1994. 59 s.

Uusliberalismin poliittiset juuret ulottuvat 1970-luvulle, öljykriisin jälkeiseen aikaan, jolloin usko valtion "näkyvään käteen" taloudessa oli horjunut. Toisesta maailmansodasta alkaneen suuren taloudellisen kasvun tien loppu häämötti, ja työttömyys lisääntyi. Valtioiden budjettivajeet kasvoivat. Kansainvälistä kauppaa vapautettiin, ja avoimien kansantalouksien mahdollisuudet ohjata talouksiaan kansallisella tasolla vähenivät. Alettiin kiinnittää enemmän huomiota alhaiseen inflaatioon ja vakaisiin valuuttoihin kuin työllisyyteen ja sosiaalisiin ongelmiin.

Markkinoille, "näkyvämmälle kädelle", annettiin enemmän valtaa. Monetarismi syrjäytti keynesiläisyyden; rahapolitiikasta tuli finanssipolitiikka keskeisempi talouspolitiikan tekijä; valtio siirtyi konservatiiveille niin Yhdysvalloissa (**Reagan**) kuin Englannissa (**Thatcher**), joissa uusliberalistinen ideologia nousi hegemoniseen asemaan 1980-luvulla.

Euroopassa usko markkinoihin johti 90-luvun alussa siihen, että EMS-raha-järjestelmä romahti, työttömyys kasvoi rajusti ja politiikasta kehkeytyi paranoidista ja reaktionaarista, nimettömien ja kasvottomien markkinavoimien hännystelyä. Markkinavoimista tuli kuin *Friday the 13th* -elokuviin metafysisen paha, jääkiekkomaalivahdin maskilla varustettu Jason, jota ei voi tuhota ja joka palaa aina uudestaan kostamaan viidakkoveitsellään elokuvan jatko-osissa. Jasonia kuitenkin tarvittiin, koska orwellilaisen markkina-ajattelun mukaan paha on pohjimmiltaan hyvä.

Myös Suomessa, jossa on ennen monetaristisia vaikutteita seurattu lähinnä tasapainotetun budjetin politiikkaa, alettiin pohtia pakkovaltioksi samastetun hyvinvointivaltion mielekkyyttä ja antaa markkinoille enemmän päätösvaltaa. Rahamarkkinat vapautettiin 1986, ja maassa uskallettiin jo juhlaa siirtymistä markkinatalouteen. Syntyi kuitenkin "villin lännen" mallinen kasinokapitalismi, jota ruokittiin niin kotimaisella kuin ulkomaisella lainarahalla. Itäkaupan romahdettua ja kansainväli-

sen laman iskettyä Suomessa laadittiin lohduton tilinpäätös talouden "hulluista vuosista": pankkikriisi, (jo hellittänyt) korkoloukku, ennätystyöttömyys ja ennätysuuri julkisen sektorin velka. Hyvinvointivaltio ajautui kriisiin.

Sittemmin on väitetty, että hyvinvointivaltio on syyllinen talouden omiin ongelmiin eli syylliset ovat syyttömiä. Tämä on uusliberalismin orwellilaista logiikkaa: julkinen sektori ja sen sekä kotimarkkinasektorin työntekijät saavat nyt maksaa markkina- ja muiden kokeilujen epäonnistumisista.

Uusliberalistinen reaktio jälkijunassa

Uusliberalismin poliittinen aalto tulee Suomeen tavallaan jälkijunassa. Yhdysvalloissa **Bill Clinton** korjaa nyt edeltäjiensä satoa, ja suunnan muuttaminen tuntuu vaikealta. Sielläkin on ymmärretty, että koulutuksen ja terveydenhuollon, sosiaalisen infrastruktuurin, heikentyminen vähentää merkittävästi myös kansantalouden kilpailukykyä kansainvälisillä markkinoilla. Kuten on nähty, pelastusta etsitään kansallisesta itsekkyydestä ja protektionistisista otteista.

Myös aatteellisessa keskustelussa uusliberalismi on menettämässä otettaan. Suomessa ollaan jälkijunassa: mikä on muualla vanhaa, on täällä uutta. Miedonnetun uusliberalismin aatteellisina kannattajina ovat viime aikoina olleet **uusnuorsuomalaiset** ja filosofi **Antti Hautamäki**. Heidät on tulkittu edelläkävijöiksi: Suomessa hyvinvointivaltion vastustajien, jotka haluavat kaventaa hyvinvointivaltion suojaverkkoja ja siirtää vastuuta markkinoiden ja kansalaisyhteiskunnan suuntaan, argumentit ymmärretään uuden aikakauden merkeiksi. Puolesta-puhujien argumentit taas edustavat vanhakantaisuutta.

Hautamäen oma argumentaatio teoksessa *Hyvinvointivaltio ristiaallokossa* on lähellä uusliberalismin poliittista retorikkaa ja poliitikkojen itseymmärrystä. Hänen mukaansa hyvinvointivaltion kriisin perussyö on "vahvan valtion politiikka" (s. 139). Suomeen rakennettiin kattava tulonsiirto- ja julkisten palvelujen järjestelmä, mutta "valtio eli koko julkinen hallinto on vähitellen kasvanut aivan liian suureksi yhteiskunnalliseksi tekijäksi" (s. 140).

Perusteluksi Hautamäki vyöryttää kotimaisia lukuja: veroaste on n. 40-45 prosenttia, julkisten menojen osuus bruttokansantuotteesta n. 55-60 ja kulutuksen osuus 25-30 prosenttia, julkisen sektorin työllistämien osuus työvoimasta n. 35-30 prosenttia, julkisen bruttovelan osuus n. 55-60 prosenttia, ja toteaa: "Kukaan taloustieteilijä ei katso hyvällä tällaisia lukuja."

Hautamäki tekee muuallakin tekstisään tällaisia perusvirheitä, joita logiikan ykköskurssilla opetellaan välttämään: vetoaa lukuihin, jota ikään kuin sellaisinaan, "eksakteina totuuksina", kertoi-

sivat laadullisesti jotakin hyvinvointivaltion liiallisesta suuruudesta, ja auktoriteetteihin, jotka ovat taloustieteilijöitä. Filosofi nostaa taloustieteen kuningas-tieteen asemaan!

Näin Hautamäki tekee erityistieteilijöiden usein tekemän virheen: esimerkiksi biologiassa on omaksuttu fysiikan periaatteita itsestäänselvyyksinä, psykologiassa biologian, vaikka nämä periaatteet voivat alkuperäistieteiden sisällä olla hyvinkin kiistanalaisia ja ristiriitaisia.

Jostakin syystä esimerkiksi kirjassa *Täyskäännös?* taloustieteilijät eivät juuri esitä Hautamäkeä myötäileviä kannanottoja. Hautamäki puhuu kuitenkin varsin usein koko taloustieteen nimissä, vaikka lähdevitteitä olisi vain yksi. Taloustieteestä hän noukkii mikroteorian täydellisen kilpailun tehokkuusperiaatteet, mutta kirjoittaa myös täydellisen kilpailun ehtojen täyttymättömyydestä, häikäilemättömän kilpailun pahuudesta, epätäydellisestä informaatiosta ja ulkoisvaikutuksista, ja siitä millaisissa tapauksissa kannattaa tuottaa julkisesti hyödykkeitä.

"Markkinatalouden teoria ei ole rikkaiden ideologia, vaan tavoitteiltaan tieteellinen teoria yhteiskunnan kehityksestä ja sen ehdoista. Jos annamme markkinoiden toimia, meidän on myönnettävä, että lopputulos ei ole kaikille yhtä suotuisa." (s. 177)

Eikö edellä olekin kyse rikkaiden ideologiasta vain miedonnetussa muodossa? Suurin silmänkääntötempu on kuitenkin se, että Hautamäki asettaa talusteoreettisen järjensä todellisuuden asemaan. Näin teoriasta, joka toimii vain teoriassa, tulee paikka paikoin todellisuutta tai ainakin sen tärkein selittäjä ja muutoksen ohjenuora.

"On syytä korostaa, että markkinatalous ja kapitalismi eivät ole sama asia. Kapitalismissa on kysymys pääomien kasaantumisesta, kun taas markkinatalous tarkoittaa vapaata vaihtokauppaa, kysynnän ja tarjonnan kohtaamista." (s. 179)

Tämä ei sivuuta sitä tosiseikkaa, että elämme poikkikansallistuneessa, kapitalistisessa maailmantaloudessa, jossa pääomat ja valta kasaantuvat suurimmille korporatioille. Vapaa markkinatalous tuntuukin edustavan teorian pyhää ja paratiisillista tasoa, kun taas kapitalismi markkinatalouden "inhorealista" käytäntöä, jota Hautamäkikin sanoo vastustavansa.

Hyvinvointivaltion tragiikka

Hautamäki epäilee mustavalkoisesti, että hyvinvointivaltiossa, joka lähti ajamaan vapauden, tasa-arvon ja solidaarisuuden ihanteita, yhteisöllisyys on tuhoutunut.

"Hyvinvointivaltion tragiikka on pitkälle siinä, että sympatian tunteet ohjattiin valtion vallan ja koneiston

kasvattamiseksi. [...] Moraali tuhoutui, yhteisöllisyys muuttui häikäilemättömäksi oman edun tavoitteluksi, vapaus muuttui totalitarismiksi, demokratia muuttui puoluevallaksi ja valtiokoneisto auktoriteetiksi.” (s. 142)

Hyvinvointivaltio on siis toiminut orwellilaisittain. Näinkö? Ainakaan Hautamällä ei ole minkäänlaista empiiristä näyttöä tarjottavanaan väitteensä tueksi. Yhtä hyvin voitaisiin esimerkiksi väittää, että kristillinen etiikka ei ole hävinnyt mihinkään: työn teon moraalinen merkitys näyttää vain hyvinvointivaltion kriisin ja ennätystyöttömyyden myötä vahvistuneen.

Yhteisöllisyyden ja solidaarisuuden muodot taas ovat (jälki)teollisessa yhteiskunnassa hiukan toiset kuin esimerkiksi agraariyhteiskunnassa, jossa perhe- ja kyläyhteisöt huolehtivat jäsenistään. Tämäkö sitten on sitä aitoa ja oikeata solidaarisuutta, johon Hautamäki pyrkii? Hänhän on jakamassa julkisen sektorin tehtäviä markkinoille ja kansalaisyhteiskunnalle.

Kuitenkin myös Hautamäen mukaan

“lama on osoittanut, että yhteiskunnasta löytyy vielä yhteisöllisiä voimavaroja ja sympatiaa. Kansalaisyhteiskunta on aktivoitumassa. Tämä näkyy erilaisten vapaaehtoisjärjestöjen toiminnan laajenemisena, palvelusten vastavuoroisena vaihtamisena, harmaana taloutena, talkoita, pienyritysten perustamisena, työttömien toimintapiireinä jne.” (s. 144)

Mitä Hautamäki haluaa siis lopulta sanoa hyvinvointivaltion tuhoavasta vaikutuksesta?

Vapaudesta

Hautamäki kirjoittaa vapaudesta: “Yksilön kannalta vapaus tarkoittaa vapautta tehdä itsenäisesti päätöksiä omista asioistaan. Mitä enemmän muut tekevät päätöksiä toisen puolesta, sitä vähemmän vapautta tällä on.” (s. 169) Hyvinvointivaltiossa vapaus on vähentynyt, koska valtio on ottanut päättäjän roolin ihmisen kustannuksella antaessaan heille oikeuksia ja tarjotessaan julkisia palveluja.

Samassa teoksessa **Ilkka Niiniluoto** osoittaa, että asia on juuri päinvastoin:

“[...]Perustuslakimme vapausoikeudet juuri turvaavat yksilön vapauden piiriä julkista valtaa vastaan. Kun vapaus tässä negatiivisessa mielessä tarkoittaa kieltojen poissaoloa, sen vastakohta on holhous, toimintojen liiallinen tai turha rajoittaminen sääteleyden ja määräysten avulla. Hyvinvointivaltiossa näihin tärkeisiin “negatiivisiin” oikeuksiin lisätään TSS-oikeuksia [taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä], joiden antamat elämän laadun takeet tähtäävät myös vapauten positiivisessa mielessä:

kansalaisten perusoikeudet ja julkiset palvelut eivät ole pakkovaltaa, vaan antavat ihmisille valinnan ja toiminnan mahdollisuuksia. Esimerkiksi oikeus työhön, toimeen tulon turvaan, terveydenhoitoon, kunnalliseen päivähoitoon ja peruskoulutukseen eivät ole holhousta, vaan positiivista vapautta.” (s. 117)

Niiniluodon mukaan hyvinvointivaltion samastaminen jonkinlaiseen holhousvaltion paljastuikin sekaannukseksi positiivisen vapauden ja holhouksen välillä — tai sitten retorikkaksi, jonka taustalla on esimerkiksi naiivi uskomus, että markkinataloudessa ihmiset tekevät “vapaita” ja “oikeita” valintoja”.

Hautamäki tuntee vetoa vapauden käsitteeseen markkinataloudessa. **F. A. Hayekin** inspiroimana hän kirjoittaa, että

“tasa-arvo lain edessä on ainoa liberaalisen demokratian ja markkinatalouteen soveltuva tasa-arvon käsite. Lain tulee taata yksilöiden vapaus, omaisuuden suoja ja rajoittaa valtion toimivaltuuksia. Tarvitaan oikeus tuloihin, vaurauteen ja omaisuuteen sekä niiden vapaaseen käyttämiseen. Demokraattiset päätöksentekokeinimet eivät saa rajoittaa yksilöiden demokraattisia oikeuksia ja vapauksia”. (s. 154)

Tässä näkemyksessä markkinatalous ja demokratia ovat hyvin lähellä. Hautamäki kritisoikin vapaan markkinatalousajattelun oletukset hyvin sisäistäneenä tasaamiseen tähtäävää tulonjakopolitiikkaa, koska siitä koituu hänen mukaansa helposti tehokkuustappioita ja koska se pienentää yleistä tulotasoa ja lisää köyhyyttä työntöön ja yrittämisen kannusteiden vähenemisen takia! Nämä ovat oletuksia *a priori* — mitään näyttöä ei anneta.

Koska historiallisena tendenssinä on nyt demokratian ja taloudellisen liberaalisen yhdistyminen, Hautamäen johtopäätös **Fukuyaman** inspiroimana on, että “taloudellinen vapaus johtaa ennemmin tai myöhemmin myös poliittiseen vapauteen ja demokratiaan” (s. 168). Siihen asti voimme kai totutella ajatukseen, että demokratia on vapaata markkinataloutta ja että tulevaisuudessakin demokratia määritellään talouden ehdoin.

Miten lukea Hautamäkeä?

Suuri ongelma Hautamäen 112-sivuisen jättiartikkelin lukemisessa on se, että kirjoittaja miedontaa kantojaan, tuo hyökkäystensä jälkeen esiin “lieventäviä asianhaaroja” hyvinvointivaltion puolesta ja syöksyy filosofiasta lasten päivähoitoon, talousteoriasta toimeentulo- ja eläketurvan yksityiskohtaiseen järjestämiseen. Välillä tuntee lukevansa oikealle kallellaan olevan yleispuolueen poliittista ohjelmaa, johon on sisällytetty kaikki mahdollinen, niin että jokainen

voi hyväksyä ainakin osan ohjelmasta.

Hautamäki ehdottaa jopa kansalaispalkkaa työllisyyden yhdeksi parannuskeinoksi. Hän määrittelee myös erilaisia sosiaaliseen infrastruktuuriin liittyviä palvelumuotoja (koulutus, toimeentuloturva), jotka ovat perinteisesti kuuluneet valtiolle (s. 203). Toimeentulotukea hän ehdottaa nostettavaksi kansaneläkkeen tasolle (s. 234). Perusturva olisi säilytettävä kaikkien kohdalla, ja ansiosidonnaista turvaakin olisi kehitettävä (s. 216).

Myös Hautamäki ajattelee, että ilman kestävää taloutta ei voida pitää nykyisen kaltaista julkista sosiaaliturva- ja palvelujärjestelmää. Hän vain menee kansantalouden kriisin lamauttamana liian pitkälle johtopäätöksissään, että hyvinvointivaltio olisi tuhonnut itse itsensä ja heikentänyt ratkaisevasti taloutta, ja etsii maagista elinvoimaa markkinoista ja kansalaisyhteiskunnasta.

Talouden demokratisointi

Jan Otto Anderssonin ajattelun logiikka on helpompi seurata kuin Hautamäen. Jos Hautamällä markkinatalous ja demokratia ovat teorian tasolla harmoniassa keskenään, Andersson problematisoi niiden suhteen nykyisistä taloudellisista käytännöistä käsin. Hän asettaa hyvinvointivaltion kriisin osaksi laajempaa teollisen yhteiskunnan kehityssuuntaa fordismista mikroelektronikan vallankumoukseen, kansallistalouden kriisiä ja maailmantalouden globalisointi- ja liberalisointumiskehitystä, joka alkoi toisen maailmansodan jälkeen.

Anderssonin mukaan suuryritysten kansainvälistymisen (Suomessa ulkomaaninvestointien osuus bruttokansantuotteesta oli 80-luvun puolivälissä suurempi kuin Yhdysvalloissa, Länsi-Saksassa ja Japanissa) ja erilaisten tavara- ja valuuttakaupan liberalisointitoimenpiteiden kautta Suomen talous on nopeasti muuttunut monikansallisen maailmankaupan reuna-alueeksi. Jos alun perin Suomen taloutta kansainvälistettiin juuri hyvinvointivaltion vahvistamisen toivossa, nyt mahdollisuudet siihen ovat vähentyneet. Jäljelle jääneetkin mahdollisuudet käytetään markkinavoimien, kotimaisten ja ulkomaisten investoijien hännystelyyn. (s. 249-251)

Maailmankaupan laajentumisen ja avautumisen lisäksi siirtyminen fordismista teollisuustuotannon paradigmatista mikroelektronikkaan perustuvaan paradigmaan vaikuttaa helposti työttömyyttä lisäävästi, Andersson uskoo. Paradigman muutos voi olla luonnollinen kannalta hyvä, mutta monien ihmisten kannalta huono, koska mikroelektronisessa “vallankumouksessa” työntekijöiden korkeampi osaaminen nousee keskeisimpään asemaan. Vaarana on kouluttamattomien ja huonosti koulutettujen syrjäytyminen. (s. 262-263)

Uuden paradigman demokratialle ja hyvinvointivaltiolle aiheuttamien ongelmien takia Andersson haluaa kontrolloida markkinoita demokraattisesti. Yksi

keino kiristää demokratian otetta markkinoista on ulkomaisen lainan ehtojen tiukentaminen. Toinen on tuoda poliittika takaisin talouteen siten, että asetetaan valuuttatransaktioille suhteellinen maksu, vero, joka

“vähentäisi ulkomaankauppaa suhteessa kotimaiseen tuotantoon ja kulutukseen tuonti- ja vientituloja yksinkertaisemmalla tavalla samalla, kun se tämän lisäksi vaikuttaisi pääomaliikkeisiin. Siksi se tehokkaammin palauttaisi kansallisille raha- ja finanssipoliittisille viranomaisille suuremman liikkumatilan.” (s. 269-271)

Vapaan kaupan ja valuuttavaihdon kannattajille, ”markkinavoimille”, edelliset ideat näyttävät varmasti protektionistisilta ja menneisyshakuisilta. Kuitenkin Anderssonin mukaan valuuttatransaktiovero toimisi ylykkeenä, ei siis esteenä, maille, joilla on samanlaiset yhteiskuntataloudelliset tavoitteet ja kyky sovittaa yhteen taloudelliset tavoitteet. Valuuttaunionien perustaminen olisi mahdollista. (s. 271) Andersson etsii näin taloudelliselle toiminnalle myös demokraattista yhteisyyttä, joka puuttuu markkinoiden kosmopoliittiselta, anonyymiltä tasolta.

Muita demokraattisen hallinnan menetelmiä ovat Anderssonilla keskenään kilpailevat rahastot, joiden avulla merkittävää osaa Suomen tuotannosta voitaisiin hallita kansanvaltaisesti. Valtion tehtävänä olisi ainoastaan valvoa, että yksittäisten yritysten sijoitukset kohdistuvat kotimaahan. Valtio olisi kiinnostunut suurimmaksi osaksi pääoman tuotosta, jonka se voisi jakaa kansalaistulona asukkaalleen. Lisäksi työntekijät omistaisivat suuren osan yritysten pääomasta ”työntekijäosakeina”, joiden perusteella heidän päätösvaltansa määräytyisi. Näin voitaisiin yhdistää vapaa yrittäjyys ja kilpailu yhteisöllisyyden ja yhteistyön kanssa. (s. 271-272)

Selvää on, että edellisten emansipatoristen ideoiden toteuttaminen kohtaisi suurta vastustusta, koska ne pitkälle kyseenalaistaisivat nykyiset valtasuhteet länsimaisten demokraatioiden ja markkinoiden välillä. Anderssonia voidaan syyttää myös epärealistisuudesta. Olennaista on kuitenkin demokratian projektin sisällöllinen radikalisointi, joka puuttuu uusliberalisteilta.

Marginaali keskiöön

Anderssonin ennestään tutut emansipaation ideat ovat kansalaistulo ja -palkka, joiden toteuttaminen laman aikana on monien mielestä mahdotonta. Kansalaistulo, joka riittää perustoimeentuloon, annetaan kaikille yksilöille riippumatta muista tulonlähteistä ja halukkuudesta työhön. Näin riippuvuus, varsinkin nuorten ja naisten, työstä saatavista tuloista ja nopeasti muuttuvien markkinoiden häiriöistä vähenisivät. Tuloerot pienen-

tyisivät, ja työmarkkinoiden säätelyä ja valvontaa voitaisiin vähentää. (s. 264-265)

Jos kansalaistulon vastustus olisi suurta, kompromissin tai väliaikaisen ratkaisun tarjoaisi kansalaispalkka, jota annetaan niille, jotka ovat sitoutuneita tekemään yhteiskunnassa vapaayhteistyötä, huolehtimaan vammaisista, vanhoista tai nuorista perheenjäsenistä, tai opiskelemaan ja uudelleen kouluttautumaan. Samoin kansalaispalkkaa voisi saada, jos joutuu vammautumisen tai sairauden vuoksi tilapäisesti pois työelämästä. (s. 267-268)

Anderssonin ehdotus on äärimmäisen ajankohtainen, nyt kun työttömyydestä on tullut ikään kuin ”väistämätön” ongelma avoimissa kansantalouksissa. Talouskasvun puolesta saarnaamisen ja työttömyyden ”silleen jättämisen” sijaan voitaisiin keskittyä enemmän yhteiskunnan suuren ”marginaalin” kautta määriteltäviin sosiaalisiin innovaatioihin, joilla ongelmia voitaisiin aidosti yrittää ratkaista.

Jos Anderssonin ideoita yritettäisiin saada poliittiselle esityslistalle ja toteutetaan, odotettavissa olisi varmasti kovia poliittisia kamppailuja — ehkä täydellisen poliittinen tyrmäys jo ensimmäisessä erässä. Mitä sitten? Hyvinvointivaltion historiallista rakentamisen prosessia on juuri leimannut poliittisten ideoiden ja ajatusten valtakamppailu, kuten **Jari Heinonen** osoittaa kirjassaan *Kattotarinasta monikärkiseen pohdintaan*.

Olisiko ”marginaalista” sitten poliittiseksi voimaksi? Heinonen viittaa **André Gorziin**, jonka mukaan tuotantoteknologian korvattessa yhä enemmän työvoimaa palkkatyön lakkauttamisen, ei tuotannon demokratisoimisen, toteuttajana voisi olla ”ei-työläisten ei-luokka”, kapitalistisesta tuotannosta tilapäisesti tai pysyvästi syrjäytyneet. Tähän marginaaliryhmään kuuluvat myös ne, jotka eivät haluaisi tehdä palkkatyötä. (s. 127-129)

Voisivatko uudet (ja vanhat?) puolueet ja intellektuellit yhtä hyvin toimia muutosvoimina?

Perifeerisyys kunniaan

Heinonen ja **Mika Pantzar** ovat Suomea tarkastellessaan inspiroituneet kiinnostavalla tavalla ”marginaalista” ja perinteisten kehitysmaateorioista, joissa periferia perinteisesti ymmärretään johonkin keskukseen lukittuna, taantuvana ja reaktiivisina keskuksen ”pihdeissä”, ja näiden teorioiden kriittistä. Teoksessa *Täyskäännös* he kysyvät, kannattaako periferioita enää lähestyä perinteisellä tavalla.

“Historian pitkää aikaväliä tarkastelemalla voidaan kuitenkin väittää, ettei periferisointuminen ole mikään väistämätön deterministinen tila, johon ajaututaan ja jossa luonnonvoiman kaltainen pysähtyneisyys estää kehityksen. On ilmeistä, että taloudelliset ja poliittiset keskuks

eivät suinkaan aina ole olleet keskuksia. [...] Perifeerisyys on historiallisesti ollut usein voimavara, joka on edistänyt uuden syntyä.” (s. 120-121)

Yhtenä esimerkkinä periferian nousevasta voimasta Heinonen ja Pantzar mainitsevat vielä ennen toista maailmansotaa niin kaukaisen, suljetun ja eksoottisen Japanin, josta kasvoi ennen pitkää maailman tärkein talousmahti. Myös Euroopan keskeinen taloudellinen veturi Saksa oli pitkään maailmantalouden keskuksiin nähden periferiaa. Oman aikansa periferioista, Hollannista, Englannista ja Ruotsista, tuli aikanaan kauppakeskuksia ja suurvaltoja. (s. 121) Agraari-Suomikin oli vielä 1800-luvulla periferiaa, mutta toisen maailmansodan jälkeen ”irtaantuvan ja yhdentyvän” (teollistuminen, metsätuotteiden vienti) kehityksen kautta pääsi perifeerisistä piirteistään. Tuotanto monipuolistui, ja vientisektorin yhteydet ja hyvinvointivaikutukset muuhun yhteiskuntaan takasivat sen, että kehitysmaille tyypillisiä voimakkaita yhteiskunnallisia vastakkainasetteluja ei päässyt syntyämään. (s. 127-128)

Tarkoitus ei ole kuitenkaan osoittaa, että periferiat muuttuisivat automaattisesti keskuksiksi. Heinonen ja Pantzar ajavat takaa ajattelutapaa, jolla vapauttaisiin perinteisestä keskus-periferia-ajattelun deterministisestä logiikasta, jonka mukaan kehitysmaat ovat tuomitut alikehitykseen.

Suomessakaan ei tulisi tuudittautua ”provinsiaalisen periferian sopeutumisoppiin ja tukeutua periferiataloudelle tyypillisesti vain ulkoiseen vientimarkkinyhteyteen ja heikkoon kansalliseen identiteettiin”, joka perustuu oman identiteetin kieltämiseen ”reaktiivisen kansainvälisyyden kautta”. (s. 131)

Olisi sitä vastoin ymmärrettävä, että kulttuurin muodot ja yhteiskunnalliset käytännöt saavat usein alkunsa periferiassa, ”alakuultuureissa”, mutta institutionalisoidut keskuksessa. (s. 130) ”Kansainvälinen kulttuuri- (ja talous-) vaihto perustuu erilaisuuksien vuorovaihtussuhteeseen, ei samankaltaisuuden vaihdon voimaan.” (s. 132) Tämä on muistettava, varsinkin kun taloudellinen menestyminen perustuu yhä useammin osaamiseen ja taitotietoon.

Heinonen ja Pantzar ylittävät keskus- ja periferiadualismin väittämällä, että elinvoimainen periferia on paradoksi, jonka mukaan irroitautuminen keskuksesta perustuu toisaalta yhtenäistävien instituutioiden (esim. Bryssel, Moskova) vastustamiseen ja toisaalta riippuvuuteen niiden ylijäämistä. Mutta myös keskuksat ovat riippuvaisia periferioiden innovaatioista. Tällöin ei tarvitsisi pyrkiä keskuksiksi ehdoin tahdoin ja pelätä periferisointumista.

Kansallisella tasolla periferisointuminen ilmenee julkisen ja palvelusektorin marginalisoinnissa, ikään kuin kansantalous ei tarvitsisi niitä. Kuitenkin ”erilaisten palvelujen tuottamisella on yhtä tärkeä osa kansallisen hyvinvoinnin luomisessa kuin perinteisellä teolli-

suudella”. (s. 133)

Näin periferia, marginaali voidaan nostaa keskiöön kansainvälisen tason lisäksi myös kansallisella tasolla, tilanteessa, jossa vienti on usein asetettu kotimaisen tuotannon, kilpailu yhteisöllisyyden, taloudelliset arvot kansalaisten hyvinvoinnin edelle. Heinosen ja Pantzarin ajattelussa tällaiset dualismit pystytään ainakin osittain ylittämään ja talous näkemään jännitteisenä kokonaisuutena.

On kuitenkin muistettava, että kokonaisuuden ei tule hukuttaa eroja alleen. Demokratiaprojektin ja oikeudenmukaisuuden kannalta keskustusten ja periferioiden todellisten erojen tietoinen huomioon ottaminen on siksi äärimmäisen tärkeitä. Heinosen ja Pantzarin positiivista periferia-ajattelua voitaisiin täydentää esimerkiksi Anderssonin sosiaalisilla innovaatioilla, jotka auttaisivat ratkaisemaan periferian ja yleensä ”marginaalin” ongelmia.

Onko työstä vapautuminen mahdollista?

Hallituksen harjoittaman ”tyhjän kukkaron diktatuurin” kannalta **Pekka Parkkinen** väitteet tuntuvat radikaaleilta. Parkkinen esittää kirjassaan *Sukupuolien perinnöt Suomessa*, että seuraava sukupolvi (edellisten tapaan) perisi moninkertaisesti vauraamman ja paremmat tulot ja suuremman vapaa-ajan tuottavan kansantalouden kuin edellinen sukupolvi, ja että yli varojen eläminen lakkaisi talouden kääntyessä yli kahden prosentin nousuun. (s. 24, 55)

Näin ainakaan pitkällä tähtäimellä ei pitäisi olla ratkaisevaa taloudellista estettä nostaa ”marginaali” keskiöön ja esimerkiksi toteuttaa Anderssonin ehdottamia sosiaalisia innovaatioita. On muistettava, että työttömyys- ja marginalisoiutumisongelmat ovat keskeisiä yhteiskuntien ja kansantalouksien kannalta. Myös maailmantalouden tasolla perifeerisyyden merkitys olisi tunnustettava.

Löytyisikö sitten myös poliittista rohkeutta nostaa marginaali keskiöön, aina poliittiselle esityslistalle asti? Tarvitaanko siihen ”ei-työläisten ei-luokka”, kuten Gorz ajattelee, vai jokin muu sosiaalinen ei-luokka? Tämä jääköön avoimeksi poliittiselle kamppailulle ja kulttuurisille muutoksille, tulevaisuuden mahdollisuuksille, joita edellisissä puheenvuoroissa käsiteltiin. Puheenvuorojen esittäjät olivat selvästi poliittisesti profiloitavissa: he kannattavat muutosta.

Puheenvuorojen eräs lähtökohta on lisätä keskustelua ja tarjota vaihtoehtoja. Ilman vaihtoehtoja ei olisi inhimillistä toimintaa ja politiikkaa, vaan pelkkiä luonnon kovia lakeja, jotka pakottaisivat poliittikkoeiläimetkin toimimaan tahdotomasti. Jopa valtionvarainministeriön kauppa- ja vaihtoehtottomuuden politiikka on poliittinen valinta.

Puheenvuorojen perusteella voi myös todeta, että hyvinvointivaltion kriisi on tarjonnut eri alan asiantuntijoille —

etenkin filosofeille, taloustieteilijöille ja sosiologeille — mahdollisuuden kohottaa omaa profiiliaan ja laskeutua alas norsunluutornista. Tämä pätee varsinkin ammattifilosofoihin, joiden harrastuksiin ei ole juuri kuulunut taloudellisten ja yhteiskunnallisten olosuhteiden pohtiminen. Hautamäki on hyvä esimerkki siitä, että filosofikin voi sortua taloustieteelliseen dogmatiikkaan ja suorastaan poliittiseen propagandaan.

Juha Romppanen

n & n

TERVEYDENHUOLLON TULEVAISUUS LÄÄKÄRIEN MÄÄRITTÄMÄNÄ

Kirsi Ailus, Jarkko Ihalainen, Vesa Jormanainen, Jari Kankaanpää, Ari Palomäki, Heikki Pärnänen: *Etiikka, laatu, valinnanvapaus. Terveystieteiden tulevaisuus*. Painatuskeskus, Helsinki 1993.

Nuorten Lääkärien Yhdistyksen hallituksen nimeämä projektiryhmä on arvioinut maamme terveydenhuollon lähitulevaisuuden suuntaviivoja, ennakoitua uhkia ja luonut mallin, joka ryhmän mielestä johtaisi mahdollisimman hyvään, mutta toteuttamiskelpoiseen terveydenhuoltojärjestelmään. Kirja on syntynyt projektiryhmässä esitettyjen alustusten ja käytyjen keskustelujen pohjalta. Esipuheessa todetaan, että kirjassa esitetyt ajatukset eivät silti välttämättä edusta yhdistyksen virallista kantaa. Kirjan esitetään olevan tähän asti laajin ja monipuolisin puheenvuoro aiheesta ja sen tavoitana herättävän keskustelua.

Keskustelun pohjaksi kirja sopiikin, mutta laajana ja monipuolisena sitä ei voi pitää, sillä kirjassa terveydenhuolto kapeutuu lääketieteen ja lääkäriprofession näkökulmaan. Muita mahdollisia eritieteenalojen, ammattiryhmien tai potilaiden ja väestön näkökulmia ei nosteta esiin tai niiden merkitys jää taustatiedoksi ja tueksi ensisijaiselle lääketieteen asiantuntemukselle.

Keskustelupuheenvuoron tyyli on kirjassa selvä ja paikoitellen kriittistä lukijaa häiritsevää. Tämä näkyy väittämienä, joita ei yritetäkään perustella sekä lähdeviitteiden puutteellisuudessa ja epätarkkuudessa. Lähteitä käytetään paikoitellen myös kriittikittömästi yleistäen. Esimerkiksi sairauskäyttäytymisen malleja kuvataan yhdysvaltalaisen teorioiden pohjalta pohtimatta niiden sovellettavuutta Suomeen, jossa terveydenhuoltojärjestelmä ja kulttuuri ovat monin tavoin erilaisia.

Etiikka kapeutuu kirjassa eettisiksi toimintasäännöiksi. Terveystieteiden tulevaisuutta määritettäessä valintojen